

Анна ПОЛІТОВА

ORCID: 0000-0002-7351-7110

СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ НАСИЛЬСТВОМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВОЄННОГО СТАНУ)

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії російської федерації питання застосування гендерно зумовленого насильства щодо цивільного населення та військовополонених у різних його проявах є найпоширенішим порушенням прав людини. Відзначимо, що постраждали від гендерно зумовленого насильства зазнають не тільки фізичного або сексуального насильства, а й економічного або психологічного насильства. Такі діяння охоплюють, зокрема: каліцтво статевих органів; примушування до шлюбу; катування та укуси; примушування роздягатися частково або повністю; примушування особи бути свідком актів сексуального характеру. Передбачити наслідки такого насильства складно, а й деколи неможливо.

Для протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) в Україні створено систему органів, у тому числі як національних, так і міжнародних. Такі органи повинні бути наділені повноваженнями захищати права вразливих верств населення в умовах збройного конфлікту, розвивати та вдосконалювати механізми боротьби з порушеннями їхніх прав. Зокрема, це стосується запобігання зростання рівня насильства за гендерною ознакою та усунення чинників, які сприяють насильству. Це свідчить про актуальність дослідження системи національних суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану).

Стан опрацювання проблематики. Питання щодо системи національних суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) є майже недослідженим в кримінології. Лише окремі аспекти цієї проблеми у царині певних форм (видів) гендерно зумовленого насильства розглядалися такими вченими як А. Андрушко, О. Дмитрашук, С. Кузьменко, Н. Ліщук, Т. Малиновською, Г. Мисковою, Г. Собко та ін. Роботи вчених торкалися запобігання домашньому насильству, торгівлі людьми, кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, психічному насильству, насильницьким діям щодо жінок окремими суб'єктами протидії. Вказані праці комплексно не досліджували питання протидії кримінальним правопору-

шенням, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану).

Метою статті є визначення кола суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) в Україні та їх місця у формуванні кримінально-правової політики щодо протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту (воєнного стану).

Виклад основного матеріалу. Дискусійним питанням серед вчених є питання визначення поняття суб'єктів протидії злочинності. В. Бутенко відзначає, що «аналізуючи наукові підходи до визначення суб'єктів протидії злочинності (запобігання злочинності, профілактики злочинів (кримінальних правопорушень)), слід відзначити, що дослідники розглядають його у різний спосіб: як окрему кримінологічну категорію, так і шляхом простого переліку суб'єктів протидії, в залежності від їхніх функцій, рівня функціонування та інших ознак; як сукупність відповідних суб'єктів, об'єднаних за характером виконуваної соціальної функції, так і системно, тобто в якості соціально обумовленої ієрархічної системи» [1, с. 116].

Так, наприклад, В. Голіна, визначає суб'єктів запобігання злочинності в якості державних органів, громадських організацій, соціальних груп, службових осіб чи громадян, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочинність і злочини, а також на їх недопущення на різних злочинних стадіях, у зв'язку з чим мають права, обов'язки і несуть відповідальність [2, с. 166]. Натомість О. Бандурка і О. Литвинов визначають поняття суб'єкта протидії злочинності в межах системного підходу, спираючись на концепцію функціонування соціальних систем та розуміють під цим терміном будь-яке системне утворення, що існує в межах єдиної системи протидії злочинності та реалізовує в цій сфері одне з наступних завдань: визначення провідних напрямків, завдань, форм і методів діяльності, здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення, виявлення криміногенних факторів і реалізація заходів з протидії злочинності [3, с. 83]. Висловлюється і така точка зору, що суб'єкти протидії злочинності – це корпоративне утворення, організація галузевого масштабу. Таке визначення корпорації може бути застосовано до окремого суб'єкта в тому плані, що вони самі є об'єднанням первинних ділових організацій: департаментів, управлінь, служб і безліч допоміжних підрозділів. Правоохоронні корпорації не лише розвивають унікальні напрями протидії злочинності, а й виходять у цій діяльності далеко за межі своїх функцій, розвиваючи власну мережу структуру з гнучкими лінійними зв'язками [4, с. 94].

Досліджуючи питання система національних суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану), відзначимо, що у національному законодавстві серед усіх форм (видів) гендерно зумовленого насильства найбільш врегульованими є питання взаємодії між суб'єктами протидії домашньому насильству (насильство за ознакою статі) та торгівлі людьми.

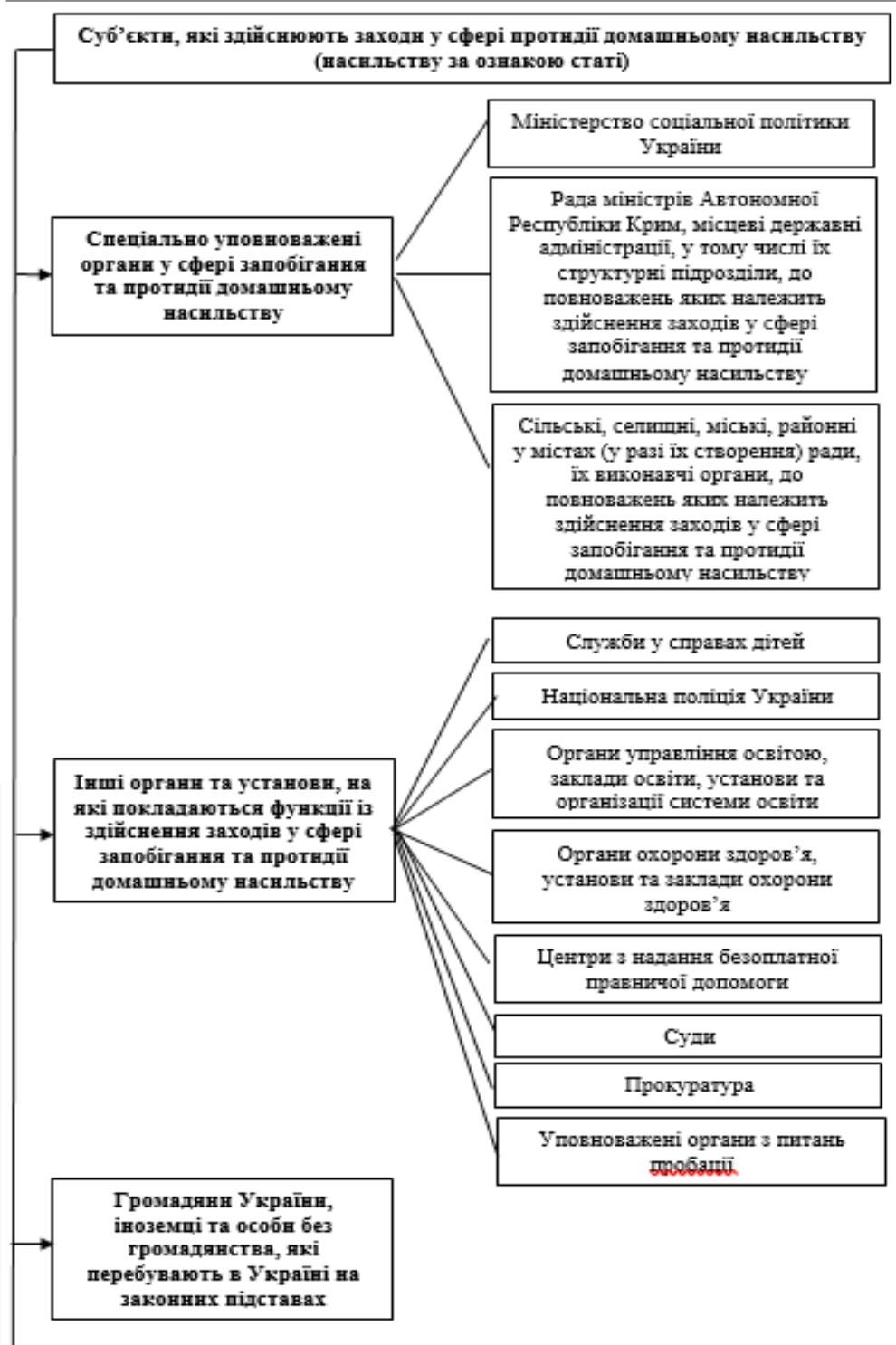
1. Домашнє насильство (насильства за ознакою статі) (всього понад 40 документів), серед яких: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. №658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»; постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 655 «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»; постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 654 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»; постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 р. № 234 «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі»; постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року»; наказ МВС України від 01.08.2018 р. № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника»; наказ МОН України від 22.05.2018 р. № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України»; наказ Мінсоцполітики від 01.10.2018 р. № 1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників»; наказ Мінсоцполітики від 11.12.2018 р. № 1852 «Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»; наказ Мінсоцполітики та МВС від 13.03.2019 р. № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства»; наказ МОЗ України від 01.02.2019 р. № 278 «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства, або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їх медичної допомоги».

2. Торгівля людьми (всього понад 60 документів), серед яких відзначимо: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-V «Про протидію торгівлі людьми»; Указ Президента України від 05.08.2020 р. № 306/2020 «Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми»; Концепцію Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.07.2021 р. № 800-р; Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.06.2023 р. № 496-р; постанову Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 р. № 783 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми»; постанову Кабінету Міністрів України від 27.12.2019 р.

№ 1145 «Про поширення експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію на опрацювання звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства»; наказ Міністерства соціальної політики України від 11.12.2018 р. № 1852 «Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»; наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України від 11.01.2016 р. № 4/5 «Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми» та ін. Також варто відзначити і Закон України від 16.10.2012 р. № 5434-VI «Про ратифікацію Угоди про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами й тканинами людини», який є чинним, не дивлячись на те, що Законом України від 23.08.2023 р. № 3349-IX «Про вихід з деяких міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав», Україна вийшла з цієї Угоди.

Отже, виходячи із проведеного аналізу вищезазначених нормативно-правових актів з питань протидії домашньому насильству (насильству за ознакою статі) та торгівлі людьми, нами сформовано на Рис. 1, Рис. 2 та Рис. 3 перелік суб'єктів протидії цим кримінальним правопорушенням. Також відзначимо, що така кількість нормативно-правових актів створює плутанину серед повноважень, що покладені на суб'єктів протидії таким кримінально протиправним діянням, адже вони не завжди врегульовані один з одним, наприклад, у Законі України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» мова йде також і суб'єктів протидії насильству за ознакою статі, хоча саме визначення цієї дефініції не наведено.

Таким чином, у ст. 6 Закону України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» міститься доволі широкий перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Окрім того, у ч. 5 ст. 6 Закону законодавець відзначає і про інших суб'єктів протидії домашньому насильству, зокрема, у заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, можуть брати участь підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, міжнародні організації, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми. Проте, доволі складно погодитися з таким аспектом, оскільки у ст. 6 Закону законодавець зробив плутанину не тільки в повноваженнях органів, а й кваліфікації таких діянь.

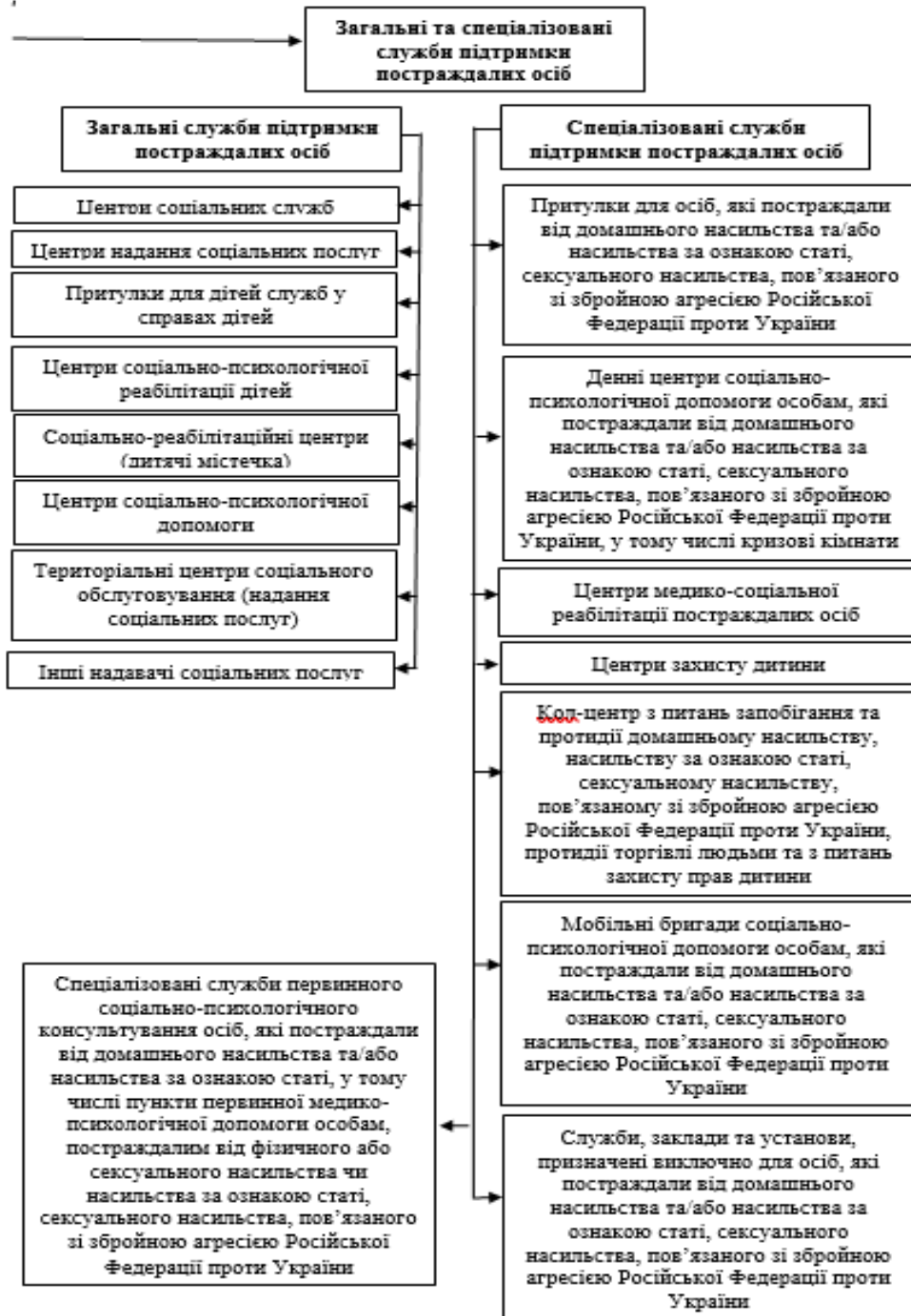

Рисунок 1. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії домашньому насильству (насильству за ознакою статі) [5]

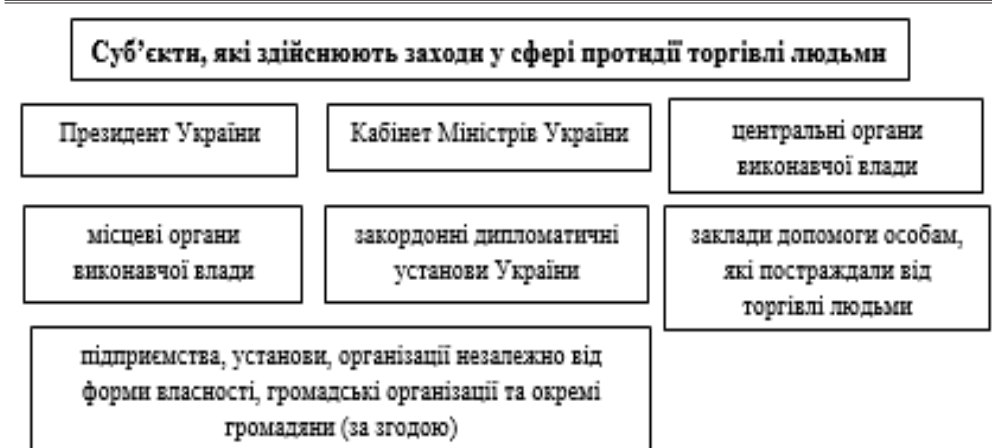

Рисунок 2. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми [6]

Рисунок 3. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 783 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» [7]

Враховуючи викладене, вважаємо, що виходячи із положень Розділу II. Загальні повноваження суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми Закону України «Про протидію торгівлі людьми», що ці органи, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації та окремі громадяни здійснюють загальносоціальні заходи, не приділяючи основної уваги існуючим проблемам на спеціальному рівні профілактики.

Проте, вищезазначені національні суб'єкти протидії окремим формам (видам) гендерно зумовленого насильства здійснюють заходи у сфері протидії як загальнокримінальним кримінальним правопорушенням, а не пов'язаних зі збройною агресією російської федерації, не дивлячись на згадування певного кола суб'єктів протидії домашньому насильству (насильству за ознакою статі) – спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб – що має, на нашу думку, доволі дискусійний характер. Це пов'язано, в першу чергу, з переліком кримінально протиправних діянь, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством (більш детально Табл. 1), які вчиняються в умовах збройного конфлікту (воєнного стану).

Висновки. Таким чином, проведений нами аналіз нормативно-правових актів з питань протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) дозволяє вказати про існування певних проблем. Це пов'язано, в першу чергу з тим, що відсутня комплексна Концепція протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту, що б сприяло визначенню механізму протидії таким кримінально протиправним діянням. Так, дуже важливим кроком є прийняття Закону України від 20.11.2024 № 4067-IX «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» (набуває чинності 18.06.2025 р.), який визначає основні засади державної політики у сфері правового і соціального захисту осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій, але коло суб'єктів, які входять, зокрема, до складу Комісії з розгляду вказаних вище питань, крім Міністерства соціальної політики України не визначено. Для ефективної протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) повинна бути чітка взаємодія між суб'єктами як на загальносоціальному рівні профілактики, так і спеціально-кримінологічний рівні. І фокус лише на сексуальному насильстві як форми гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) також не сприяє цьому.

Таблиця 1. Перелік кримінально протиправних діянь, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством

Гендерно зумовлене насильство	Гендерно зумовлене насильство в умовах збройного конфлікту (воєнного стану)
Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження (каліцтво статевих органів)	Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій
Стаття 126. Побой і мордування	Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими
Стаття 126-1. Домашнє насильство	Стаття 438. Воєнні злочини
Стаття 127. Каткування	Стаття 442. Геноцид
Стаття 129. Погроза вбивством	Стаття 442-1. Злочини проти людяності
Стаття 134. Незаконне проведення абортів або стерилізації	
Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною	
Стаття 143. Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини	
Стаття 144. Насильницьке донорство	
Стаття 146. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини	
Стаття 147. Захоплення заручників	
Стаття 149. Торгівля людьми	
Стаття 151-2. Примушування до шлюбу	
Стаття 152. Зґвалтування	
Стаття 153. Сексуальне насильство	
Стаття 154. Примушування до вступу в статевий зв'язок	
Стаття 155. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку	
Стаття 156-1. Домагання дитини для сексуальних цілей	
Стаття 161. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками	
Стаття 302. Створення або утримання місць розпусти і звідництво	
Стаття 303. Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією	
Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими	
Стаття 438. Воєнні злочини	
Стаття 442. Геноцид	
Стаття 442-1. Злочини проти людяності	

1. Бутенко В. Б. Сучасний погляд на систему суб'єктів протидії злочинності. *Європейські перспективи*. 2021. № 3. С. 115-120.
2. Кримінологія: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни, Б. М. Головкіна. Х.: Право, 2014. 440 с.
3. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 308 с.
4. Литвинов О. М., Гладкова Є. О. Суб'єкти протидії злочинності як правоохоронні корпорації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1(20). С. 90-98.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 08.02.2025)
6. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-V. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення 08.02.2025)
7. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 783. Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF#Text>

Anna POLITOVA. System of national subjects of combating criminal offenses related to gender-based violence in conditions of armed conflict (martial law)

The article is devoted to the analysis of the system of national actors for combating criminal offenses related to gender-based violence in the context of armed conflict (martial law). The author notes that a system of bodies, including both national and international ones, has been established in Ukraine to combat gender-based violence. Such bodies should be empowered to protect the rights of vulnerable groups of the population, including in the context of armed conflict, and to develop and improve mechanisms for combating violations of their rights.

It is noted that in the national legislation, among all forms (types) of gender-based violence, the most regulated are the issues of interaction between the actors of combating domestic violence (gender-based violence) and human trafficking. Based on the analysis of legal acts on combating domestic violence, gender-based violence and human trafficking, the author schematically compiles a list of actors involved in combating these criminal offenses.

It is noted that a large number of legal acts on combating domestic violence and human trafficking creates confusion among the powers delegated to the subjects of combating such criminal offenses. It is established that the Law of Ukraine of 07.12.2017 No. 2229-VIII "On Preventing and Combating Domestic Violence" also refers to the subjects of combating gender-based violence, but the definition of this definition is not given.

The author concludes that the Concept of combating gender-based violence in the context of armed conflict (martial law), including the determination of the mechanism of interaction between the subjects of combating such criminal offenses, should play an important role in combating criminal offenses related to gender-based violence in the context of armed conflict. It is emphasized that even the Law of Ukraine of 20.11.2024 No. 4067-IX "On Legal and Social Protection of Victims of Sexual Violence Related to the Armed Aggression of the

Russian Federation against Ukraine and Provision of Immediate Interim Reparations” does not establish the range of actors involved in the Commission for Consideration of Issues Related to Recognition of a Victim of Sexual Violence Related to the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, except for the Ministry of Social Policy of Ukraine.

Keywords: actors, domestic violence, gender-based violence, human trafficking, criminal acts related to gender-based violence, armed conflict, martial law.

Анна ПОЛІТОВА. Система національних суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану)

Стаття присвячена аналізу системи національних суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану). Автором відзначено, що для протидії гендерно зумовленому насильству в Україні створено систему органів, у тому числі як національних, так і міжнародних. Такі органи повинні бути наділені повноваженнями захищати права вразливих верств населення, у тому числі й в умовах збройного конфлікту, розвивати та вдосконалювати механізми боротьби з порушеннями їхніх прав.

Зазначено, що у національному законодавстві серед усіх форм (видів) гендерно зумовленого насильства найбільш врегульованими є питання взаємодії між суб'єктами протидії домашньому насильству (насильство за ознакою статі) та торгівлі людьми. На підставі аналізу нормативно-правових актів з питань протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та торгівлі людьми схематично сформовано перелік суб'єктів протидії цим кримінально протиправним діянням.

Зауважено, що велика кількість нормативно-правових актів з питань протидії домашньому насильству та торгівлі людьми створює плутанину серед делегованих суб'єктам протидії таким кримінально протиправним діянням повноважень. Встановлено, що у Законі України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» мова йде також і про суб'єктів протидії насильству за ознакою статі, проте самого визначення цієї дефініції не наведено.

Зроблено висновок, важливу роль у протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану), у тому числі й визначення механізму взаємодії між суб'єктами протидії таким кримінально протиправним діянням, повинна відігравати Концепція протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту. Наголошено, що навіть у Законі України від 20.11.2024 № 4067-IX «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» не встановлено коло залучених суб'єктів, які входять до складу Комісії з розгляду питань, пов'язаних з визнанням особи постраждалою від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, окрім Міністерства соціальної політики України.

Ключові слова: суб'єкти протидії, домашнє насильство, насильство за ознакою статі, торгівля людьми, кримінально протиправні діяння, пов'язані з гендерно зумовленим насильством, збройний конфлікт, воєнний стан.